

Türk Siyasal Hayatı

ÜNİTE 1

Karşılaştırmalı Bir Perspektifte Demokrasiye Geçişler, Çöküşler ve Onarımlar

Türkiye’de 1945 ile 1950 yılları arasında demokrasiye geçiş sürecinin ne şekilde gerçekleştiğini açıklamak.

Türkiye’de 1945 ile 1950 yılları arasındaki demokrasiye geçiş süreci, bir reform şeklinde olmuştur. Siyasal iktidarı elinde tutan otoriter Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) bir kopma olmadan, anayasal düzen içinde iktidarı Demokrat Partiye (DP) teslim etmiştir. Bu Türk örnek olayı yani reform yoluyla demokrasiye geçişin ancak hükümetin muhalefetten güçlü olduğu zamanlarda, muhalefet ve iktidar gruplarında ılımlıların aşırılarından güçlü olduğu yerlerde mümkün olabileceği hipotezlerini desteklemektedir.

Demokratikleşme sürecini kesintiye uğratan 1960, 1971 ve 1980 askeri müdahalelerinin nedenlerini ve aralarındaki farklılıkları saptayabilmek.

1960-1971 ve 1980 tarihlerinde üç kez demokratik süreç askeri müdahale ile kesintiye uğramıştır. 1960 ve 1980 askeri müdahaleleri var olan kurumsal düzenden tam bir kopuş içermesine karşılık 1971 askeri müdahalesi yarı darbe niteliği taşır. İki müdahale arasındaki en önemli fark 1960 darbesi anayasal krizi çözmeye yönelik arabulucu bir nitelik taşıırken, 1980 MGK rejimi ise

sosyal, ekonomik ve siyasal yapıları bütünüyle değiştirmeye yönelik bir müdahale olmasıdır. Dünyadaki demokratik çöküşleri açıklamak için iki hakim yaklaşım söz konusudur. Bir yaklaşım, toplumun yapısal niteliklerinin önemini vurgularken diğer yaklaşım ise bir rejimin istikrarı ve devamını sağlayan sosyal ve siyasal aktörlerin önemini vurgulamaktadır.

Demokratik yönetimin krizlerini 1960, 1971 ve 1980 yıllarında yaşayan askeri darbelere bağlı olarak açıklayabilmek.

Türkiye’nin ilk yaygın demokrasi girişimi (1946-1960) 27

Mayıs 1960 tarihindeki askeri darbeye sona ermiştir. Dönemin iki büyük partisi olan DP ve CHP ideolojik olarak birbirinden büyük ayrılığı olmayan partilerdi. 1957 seçimlerinden sonra DP azalan oylarına tepki olarak “ince demokrasiye paydos” diyerek çeşitli alanlarda sert tedbirler almıştır. Nisan 1960 yılında olağan üstü yetkilerle donatılmış Meclis Araştırma Komisyonunun çalışmaya başlamasını ve ardından gelen öğrenci gösterileri sonunda, muhalefetin de desteğiyle 27 Mayıs

1960’ta ordu müdahale etmiştir. 1960 Anayasası’nın

sağladığı liberal ortam sonucunda ise aşırı sağ ve sol grupları siyaset sahnesinde yer almıştır. Adalet Partisi hükümeti 1960’lı yılların sonuna doğru gittikçe kötüleşen siyasal ortamla baş edemez duruma gelmiştir. Bir grup radikal subay, radikal sosyal reformları yerine getirme görüntüsü altında uzun sürecek bir askeri rejim kurmayı hedeflemişlerdir. 12 Mart 1971 askeri memorandumu

bu radikal hareketi engelleyen son dakika hareketidir. Bu ara yönetim, 1961 Anayasası’nı, yürütme otoritesinin güçlendirilmesi ve belirli temel özgürlüklerin kısıtlanması açısından elden geçirmiştir. 1973 sonlarında yapılan parlamento seçimleriyle 1971 askeri darbesi son bulmuştur. 1975’den başlayarak 1980 yıllarına kadar; şiddet ve terörizm olayları artmış, hükümet ve meclis hareket edemez duruma gelmiş, ekonomik sıkıntılar ve uluslararası problemlerle birlikte rejim 1980’e geldiğinde meşruluğunu kaybetmeye başlamıştır. 1980 çöküşüne yol açan yılların karakteristik bir özelliği de AP ve CHP’nin hükümete başkanlık yaptıklarında adaleti sağ ve sol teröristlere eşit bir şekilde uygulamadığı yönündeki yaygın kanaattir. Bu iki büyük partinin birlikte hükümet için işbirliğinde bulunmaması da demokrasinin çöküşünün önemli bir nedenini oluşturmuştur.

ÜNİTE 2

Anayasa Yapımı Siyaseti

Farklı siyasi yapıya sahip ülkelerde demokrasinin pekişmesi açısından anayasaların ne şekilde hazırlandığını karşılaştırabilmek. Anayasa yapımı bir ülkede demokrasiye geçiş sürecinde, toplumun ve siyasi elitlerin desteğini alarak siyasi kurumları ortaya çıkarmak açısından mükemmel bir fırsattır. Anayasa yapım süreci sadece demokrasiye geçiş sürecini değil aynı zamanda demokrasinin pekişmesini de etkilemektedir. Oydaşmacı ya da ortaklıkçı tarz anayasa yapımı demokrasinin pekişmesi olanağını artırır.

Türkiye Cumhuriyetinin ilk anayasası olan 1924 Anayasasının ne şekilde gerçekleştirildiğini açıklayabilmek.

Cumhuriyet Türkiye'si'nin ilk anayasası 1923'te seçilen Büyük Millet Meclisi tarafından gerçekleştirildi. 1924 Anayasası TBMM'nin devletin yüce organı olmasını devam ettirdi. Bu anayasanın en önemli eksikliği, seçilmiş çoğunluğun gücünü kontrol edebilecek etkili bir kontrol ve dengeleme sisteminin olmamasıydı. Tek partiden çok partili demokrasiye geçiş sürecinde anayasa açısından zorlayıcı hiçbir gerek hissedilmedi.

1924 Anayasası DP'nin iktidari süresince değişmeden kaldı. Bir anayasal kontrol ve dengeleme sisteminin olmaması da 1924 Anayasası'nın çökmesinin ananedeni oldu.

1961 Anayasasının 1960 darbesine bağlı olarak gerçekleştirilmesini, bu anayasanın belirleyici özelliklerini ve üzerinde yapılan değişiklikleri saptayabilmek.

1960 askeri darbesi sonucunda oluşturulan Milli Birlik Komitesi yeni bir demokratik anayasa hazırladı. Kurucu Meclis tarafından hazırlanan 1961 Anayasası, devlet elitlerinin temel siyasi değerlerini ve çıkarlarını yaratmaktaydı. Bu anayasada temel özgürlükler büyük oranda genişletildi ve vatandaşlara geniş sosyal haklar sağlandı. Ayrıca seçilmiş organların gücünü sınırlandırmak amacıyla kontrol ve dengeleme sistemleri getirildi. 1961 Anayasasıyla birlikte idari mahkemeler

güçlendirildi, yargının tam bağımsızlığı ve Yasama Meclisi içinde ikinci meclis yaratıldı. Diğer yandan, devlet memurlarının ve yargıların iş güvenliği iyileştirilirken, üniversiteler ve Radyo ve Televizyon Kurumu idari özerklik kapsamına alındı. 12 Mart 1971 askeri muhtırasının ardından askerlerin perde arkasından destek verdikleri hükümetler 1971 ve 1973 yıllarında

1961 Anayasasında üç temel kategoride değişiklik yaptılar: (1) Mahkemelerin denetleme yetkisinin sınırlandırılması ile belirli özgürlüklerin kısıtlanması; (2) yürütmenin güçlendirilmesi, TBMM'nin yürütmeye kanun hükmünde kararname yapma yetkisinin verilmesi;

(3) sivil idare mahkemelerinin ve Sayıştay denetiminin dışında tutarak, askerlerin kurumsal özerkliğini artırmak. 1961 Anayasasında yapılan bu değişiklikler siyasi partiler arasında bir tartışma ve görüş alış-verişinden uzak olarak çatışmacı bir yöntemle yapıldı.

1982 Anayasasının gerçekleştirilmesini, belirleyici özelliklerini ve dönemin siyasi iktidarları tarafından hazırlanan değişiklik çalışmalarısıyla gerçekleştirilen değişiklikleri saptayabilmek.

12 Eylül 1980'de iktidarı ele alan Milli Güvenlik Konseyi otoritesi altında yapılan 1982 Anayasasının yapımı, geniş bir oybirliğiyle siyasi kurumlar oluşturma anlamında uzaktır. 1982 Anayasasını hazırlayan Kurucu Meclis, 1960-1961 Kurucu Meclisinden farklıdır. 1982

Anayasası, 1961 Anayasasına göre milli iradeye, seçilmiş meclise, siyasi partilere, siyasetçilere, sendikalara ve sivil toplum örgütlerine daha az güvenmekteydi. Bu anayasa, güçlendirilmiş bir cumhurbaşkanı ve Milli Güvenlik Kurulu ile askerinin siyasi sistemin nihai koruyucusu ve hakemi olmasını sağladı. 1982

Anayasasının idari sistemi en iyi şekilde parlamenterizmin değiştirilmiş ya da zayıflatılmış şekli olarak tanımlanabilir. 1982 Anayasasının bütün siyasi partileri, sivil toplum kurumları dışlayarak yapılması ve hayli şüpheli bir referandum ile kabul edilmesi sürekli tartışma konusu olmuştur. 1982 yılından başlayarak bu

anayasa üzerinde çeşitli değişiklikler yapıldı. Özellikle Haziran 1995 tarihinde 1982 Anayasası üzerinde önemli değişiklikler yapıldı. Ancak bu değişiklikler beklentilerin çok uzağında kalmasına rağmen yine de partiler arası işbirliğine bir örnek oluşturdu. Türkiye'deki anayasa yapım tarihine bakıldığında üç cumhuriyet anayasasının hiç birisinin tartışmalar, pazarlıklar ve uzlaşmalar süreciyle

ve toplumu geniş bir şekilde temsil eden bir Kurucu Meclis tarafından yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla da üç anayasanın hepsinde zayıf siyasi meşruluğa sahipti ve tam olarak pekişmiş demokratik rejim üretmedi.

ÜNİTE 3

Partiler ve Parti Sistemi

Türkiye'deki parti sisteminin ana özelliklerinin neler olduğunu ve siyasal partilerin bu özelliklere göre nasıl bir siyasal yaşam içinde yer aldıklarını saptayabilmek.

Türkiye'de partiler ve parti sistemi, 1970'dan beri parçalanmışlık yaşamaktadır. Bu süreç içinde partiler ideolojik kutuplaşma, seçimsel oynaklık, halk desteğinde görülen düşme ile uzun süredir bir kurumsal çöküş yaşamaktadır. 1946 ile 1960 arasında, Türk parti sistemi iki parti sistemi özelliklerini göstermekteydi; Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti. 1970'lerde ise Türk parti sisteminin ana özelliği oynaklık, parçalanmışlık ve ideolojik kutuplaşma olarak tanımlanabilir. 2000'li yıllarda da Türk parti sistemi her zamanki olduğundan çok daha parçalanmış durumdadır. Ayrıca yüksek derecede bir oynaklık görülmektedir. Avrupa parti sistemleri ile kesin bir zıtlık olarak ortaya çıkan bu durum, Türkiye'deki siyasal partilerin sivil toplumda güçlü bir şekilde kökleşmediği gerçeğinden kaynaklanır. İlimli sağ ve merkez sol eğilimlerin giderek zayıflaması ise parti sistemi açısından bir diğer endişe verici değişimdir. Türk parti sisteminin 1970'lerdeki oynaklık, parçalanmışlık ve kutuplaşma hastalığı 2000'li yıllarda daha güçlü bir şekilde yeniden ortaya çıkmıştır. Partilerin örgütsel zayıflığı ve parti ile özdeşleşme bağlarının zayıflığı da parti sistemindeki bir hastalık olarak görülmektedir. 1970'lere göre tek dikkat çekici olumlu değişiklik, görünüşte demokrasiye daha güçlü elit ve halk bağlılığıdır.

Türkiye'deki siyasal partilerin örgütsel özelliklerinin neler olduğunu ve toplumsal olarak hangi süreçleri harekete geçirdiğini açıklayabilmek.

Türkiye'de çok partili siyasetin başlanmasından bu yana, siyasal partiler genel olarak, kadro ya da herkesi kucaklayan parti olarak tanımlanmıştır. Parti üyelikleri ise parti taraftarlığından pek farklı olmamıştır. Türkiye'deki parti sisteminin temel özelliğinden birisi merkez-çevre ayrılığıdır. Parti sistemini şekillendiren diğer önemli bir etken de gruplaşmaların birçok taşra toplumlarında ve küçük kasabalarda yaygın olmasıdır. Diğer bir konu da, RP kısmen hariç tutularak, siyasal partiler ve diğer sivil toplum kurumları arasındaki bağlantıların genel zayıflığıdır. Tarihsel olarak bütün siyasal partiler güçlü bir oligarşik eğilim göstermektedir. Bütün partilerin adayları parti liderleri tarafından güçlü bir şekilde kontrol edilen merkez yürütme kurulları yoluyla belirlenmektedir. Aday belirleme üzerindeki merkezi kontrol, oligarşik eğilimin hem nedeni hem de sonucudur. Günümüzdeki bütün partiler serbest Pazar ekonomisini ve üretim araçlarının özel mülkiyetini savundukları için ekonomik konularda sol – sağ ayırımı nispeten önemini kaybetti. Partiler, kendi duruşlarını gösteren konum sorunlarından daha çok temiz yönetim ve ekonomik refah gibi değer sorunları üzerinde yoğunlaşmaktalar. Çok partili siyasetin başlamasından beri, partiler yüksek derecede bir parti disiplini ile nitelendirilmektedir. Türkiye'deki partilerin çoğu kadro partilerinin ve herkesi kucaklayan partilerin bazı özelliklerini, kartel partilerinin özellikleriyle birleştirir.

Türkiye'de siyasal islamın 1980'lerden itibaren yükselişinin nedenlerini ve Refah Partisi örneğinin özelliklerini belirleyebilmek.

1980'lerden başlayarak Türk politikasındaki en önemli olaylardan biri, RP'nin temsil ettiği siyasal islam'ın yükselmiş olmasıdır. RP'nin ciddi olarak şeriata dayalı bir İslam devleti kurmaya niyetli mi olduğu yoksa, sosyal hayatın bazı alanlarında, belli, çoğu da sembolik değişimler ile mi yetineceği net değildir. RP dikkatli bir şekilde demokrasinin temel ilkelerine karşı çıkmaktan kaçınmış ve siyasal iktidara giden tek yolu seçimlerin oluşturduğunu söylemiştir. Ekonomi konusunda RP, kapitalizm ve sosyalizmde farklı bunlardan üstün üçüncü bir yol olarak gördükleri İslam ilhamlı adil düzeni önermektedir. 1970'lerden başlayarak RP'yi destekleyen sermaye kesiminin büyüyerek gelişmesi bu partiyi devletçi, korumacı konumdan serbest pazar ekonomisi ve Türkiye'nin küresel ekonomiyle entegrasyonu lehine olan görüşlere kaydırmıştır. Bulgular RP'nin söyleminin büyük ölçüde dini zemine dayandığını, seçmenlerinin neredeyse yarısının partiye ideolojik olmayan nedenlerden dolayı oy verdiğini ve partinin kentli yoksullar arasında güçlü kökleri olduğunu göstermektedir.

ÜNİTE 4

Türk Siyasetinde Asker

Askeri müdahalelerden sonra ordunun sivil siyasetteki rolünü nasıl düzenlediğini belirleyebilmek.

Demokrasiye geçiş ve bu geçişlerin özel bir şekli olan askeri rejimlerin bir reform süreciyle yerini demokratik rejimlere bırakması, otoriter iktidarın kontrolünde olur. Yönetimden çekilmenin şartlarını ise hemen hemen her zaman otoriter iktidar kendisi belirler. Yeni demokratik siyasi düzende iktidarda belirli pay garantilerini alırlar ve buna da çıkış güvenceleri denir. Bu güvenceler beş başlık altında toplanabilir: Vesayet yetkileri, mahfuz alanlar, seçim sürecinin manipülasyonu, askeri rejim

eylemlerinin geri alınamazlığı ve genel af ya da sorumsuzluk yasaları. Vesayet yetkileri, muğlak bir çerçevede tanımlanan, ulus-devletin temel ve kalıcı menfaatlerini temsil etme iddiası ile hükümet ve onun siyasi kararları üzerinde geniş bir gözetimdir. 1982

Anayasasında, devletin ülkesi ve milliyetiyle bölünmez bütünlüğü ve Kemal Atatürk'ün reformları vesayet altına alınmıştır. Bu değerleri korumak için anayasal yetkilerle donatılmış askeri ağırlıklı resmi kurumlar yaratılır. 1961 Anayasasıyla kurulan ve daha sonra güçlendirilen Milli Güvenlik Kurulu bu kurumlardan biridir. Mahfuz alanlar, muğlak ve oldukça genel tanımlanan vesayet yetkilerinin tersine, hükümet otoritesinin belirli alanlarını ve önemli siyasetlerin belirlenmesini seçilmiş görevlerin alanından çıkarır. 1961 Anayasasında mahfuz alan olarak sadece MGK kurulurken 1971 muhtırası ve 1982 Anayasasında silahlı

kuvvetlerle ilgili mahfuz alanlar genişletildi. iktidardan çekilmek üzere olan askerler, yeni gelecek demokratik rejimde de söz sahibi olabilmek için seçim sürecini manipüle edebilirler. Bunu gerçekleştirmenin en basit yolu da askeri rejimin liderini demokratik rejime geçirdiğinde Orgeneral Cemal Gürsel ve Kenan Evren gibi cumhurbaşkanı seçmektir. Çekilen askeri rejimler bazı eylemlerini geri dönüşümsüz yapma ve en azında zorlaştırma çabası içinde olurlar. Çekilen askeri rejimlerin getirdiği en genel güvencelerden birisi de, özellikle insan hakları ihlalleri konusunda, askeri rejim lideri ve idarecileri tarafından işlenen suçlar için af yasası çıkarılmasıdır.

Askeri rejimlerin getirdiği çıkış güvencelerinin uzun vadedeki akıbetinin hangi faktörlere bağlı olduğunu açıklayabilmek.

iktidarı bırakan askeri rejimlerin getirdiği çıkış güvenceleri, demokratik rejime geçişi kolaylaştıran faktörler olarak algılanabilirler. Ancak ilk geçiş sürecini kolaylaştıran bu faktörler, ikinci geçişte engel oluşturur. Çıkış güvencesinin geleceğini belirleyen birbiriyle bağlantılı iki önemli faktör vardır. Birincisi yeni bir askeri darbe ya da başkaldırı ihtimali diğeri de ordunun siyasetteki rolüne ilişkin sivil güçler arasındaki fikir birliği ya da fikir ayrılığının derecesidir.

Askeri müdahalelerden sonra rejimin sivilleşmesi sürecinde ordunun siyasetten çekilmesinin nedenlerini açıklayabilmek.

Çekilen bir askeri rejimden sonra demokrasiye geçişten yaklaşık yirmi yıl sonra, önemli oranda sivilleşme sağlamış gibi görünmektedir. Türkiye'de ordunun 1983 sonrası dönemde yumuşak bir şekilde siyasetten çekilmesi birçok gözlemciyi, ordu üzerinde yeteri derecede sivil kontrolün sağlandığı ve bu açıdan bakıldığında ise Türk demokrasisinin yerleşik Batı demokrasileri standartlarını yakaladığı şeklinde bir düşünceye sevk etmiştir. 1997'de ordu ve birçok sivil, laik yapının tehdit altında olduğuna inanmıştı. Bu krizde ordu, sendikalar ve işadamları dernekleri gibi, önde gelen sivil toplum örgütleri ile beraber bir baskı grubu olarak çalıştı. Bu durumda, ordu tarafından üzerinde titizlik gösterilen temel ilkeler tehdit edildiği takdirde, askeri müdahale ihtimalinin gündeme gelebileceği sonucu ortaya çıkmaktadır.

ÜNİTE 5

Devlet, Sivil Toplum ve Demokrasinin Pekişmesine Yeni Tehditler

Türkiye'de sivil toplum kurumlarının anayasal düzen açısından konumunu ve bu kurumların demokrasinin pekişmesi açısından rollerini saptayabilmek.

Aktif ve iyi örgütlenmiş sivil toplumun varlığı demokratik bir sistem için temel bir önşarttır. Osmanlı Türk devlet sisteminde devlet otoritesinin aşırı merkezileşmesi ve iktidarın devlet elitlerinin elinde toplanması devletle birey arasındaki ilişkilerin sertliğini azaltan sivil toplumu zayıflatmıştır. Devleti kendi çıkarları için kullanacak güçlü sınıfların olmaması, tüzel ara

kuruluşların bulunmaması ya da zayıflığı ile birlikte, yüksek derecede bir devlet özerkliği ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, asker ve sivil bürokrasi geleneksel olarak kendilerini devletin koruyucusu olarak görmüşlerdir. Türkiye’de örgütsel hayatın gelişmesi güçlü devlet geleneği ve oldukça merkezileşmiş hükümetler tarafından engellenmiştir. Örgütlü hayatın gelişmesi 1961 Anayasasıyla birlikte başlamıştır. Türk hukukunda, dernekler çoğulcu modele yaklaşırken, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları korporatist modele yaklaşırlar. Karar yetkilerinin hükümette toplanmış olması ekonomiyile ilgili sivil kurumlarının ekonomik politikaları şekillendirmesini güçleştirmiştir. Menfaat gruplarının düşük siyasal etkisinin diğer bir nedeni de bunlarla siyasal partiler arasında güçlü bağların olmamasıdır. Sivil toplum kurumları; ideolojik pazaryeri oluşturma, bilgi ve fikirlerin akışını sağlama açısından önemlidir. Son dönemde Türkiye’de sivil toplum kurumlarının gücü en iyi bir şekilde 28 Şubat 1997’de görülmüştür.

Elitler arası anlaşma ve yakınlaşmanın pekişmiş demokrasi için önemini ve Türkiye’de ne şekilde ortaya çıktığını belirleyebilmek.

Demokrasiye geçişler, yapısal etkenlerin ürünü olmaktan çok, rakip elit grupları arasındaki görüşmelerin ve uzlaşmaların sonucu olarak görülmektedir. Pekişmiş bir demokrasi için elit konsensüsü ve birliği temel bir önşarttır. Türkiye’deki üç demokrasiye geçiş, elitler arası anlaşmayı içermez Rakip parti elitleri arasında uzlaşma ve işbirliği Türk siyasetinin ayırdedici bir simgesi değildir. Bu tür bir işbirliğinin olmaması 1960 ve 1980’de demokrasinin çöküşünün ana nedenlerinden biridir.

Türkiye’de siyasal islam ve Kürt milliyetçiliğinin oluşturduğu tehditi açıklayabilmek.

1980’ler ve 1990’lar da Türk demokrasisi iki yeni tehditle karşılaştı. Bunlar; siyasal islamın yükselişi ve Kürt milliyetçiliğidir. Bu tehdit ile ilgili kurumların gerçek bir sivil toplum kurumu olup olmadıkları tartışmalıdır. 1995 seçimlerinin sonuçlarına bakıldığında Türk siyasetinde üç farklı kimliğin öne çıktığı görülür: RP islam kimliği, MHP aşırı milliyetçi Türk kimliği ve HADEP Kürt Kimliği. Dini ve etnik meselelerin artan önemi; islamcılık-laiklik sorunuyla, ulus-devlet iddiaları yetkilerin yerel kurumlara devri karşıtlığı gibi Türk demokrasisinin daha önce karşılaşmadığı birçok zor anayasal sorunları ortaya çıkarmıştır.